

ЖАРКО ВИДОВИЋ

АПОКАЛИПСА ВЛАДИКЕ ДАНИЛА

*Нека буде цишо биши не може
Нек ад йрождре, йокоси саиана!*

(Владика Данило, 659–660)

Непосредни Владичин (Владике Данила) саговорник у ГВ је Вук Мићуновић, јунак са каквим може да се упореди само Милош Обилић, јер таквог јунака као Вука „Српкиња није рађала” ни пре Косова, ни после Косова. Да је такав јунак саговорник Владици – значајно је зато што Владичина мисао мора да буде достојан одговор јуначком изазову Вуковом. На Вукову мисао о јунаштву (мисао култа јунаштва којем служи поезија) Владика мора да одговори јунаштвом Косовске мисли.

Шта је то „јунаштво мисли”?

То је јунаштво УНУТРАШЊЕ. То је јунаштво које човек мора да покаже у борби УНУТРАШЊОЈ, ДУШЕВНОЈ. Како се борба против Сатане има да води као борба УНУТРАШЊА – борба душе са телом, колебање и муке саме душе или, као чојство у Марка Миљанова, борба човека да друге одбрани од самог себе – то је јасно да се „јунаштво мисли” састоји у јунаштву борбе човекове против Сатане.

Ми ћемо још говорити о значају и значењу те борбе као унутрашње. Наравно, о томе како је та борба описана у нашем народном и црквеном предању. То је, истовремено, борба за коју припрема и учи човека поменути *Лествица* (Јован Лествичник), основни приручник монашког подвижништва.¹

---

¹ Потребно је разликовати значење појмова мисли и мишљења које у тексту „Апокалипса Владике Данила” користи и подразумева Жарко Видовић од

Непосредни сукоб или диалог Вука Мићуновића и Владике Данила је сукоб између оног који позива на јунаштво и оног који позива на то да се јунаштво превазиђе „јунаштом МИСЛИ” (како каже Иво Андрић), а заправо да се култ јунаштва превазиђе Христовом вером.

Владичин позив се може сав саткати у три стиха која наводи и Иво Андрић рекавши о њима:

„...нигде у поезији света ни у судбини народа нисам нашао
страшније лозинке... самоубилачког апсурда... позитивног
нихилизма... негирање стварности и очевидности.”
(Андрић, *Њеџош као њрагични јунак Косовске мисли*).

Та три стиха Владичина су:

*Нека буде борба нејресџана!
Нека буде џиџо биџи не може –
Нек ад ѡрожде, ѡкоси Саџана!* (ГВ, 658–660)

Тај Владичин позив је одговор на изазов Мићуновићев, јер Вук Мићуновић – ослањајући се на култ јунаштва и говорећи из тога култа (а не из хришћанства!) – негодује против Владичиног мишљења и обузетости мишљењем (унутрашњом борбом). Вук

значења који ти појмови имају у метафизичкој филозофији. Наиме, у метафизичкој филозофији појам мишљења заузима централно место, а њен основни аксиом је поистовећење битија и мишљења. Жарко Видовић је највећи део својих радова посветио оповргавању овог аксиома – у свим тим радовима он се трудио да пронађе корене овог метафизичког става о односу битија и мишљења. *Огледи о духовном искусџву* (1989) представљају „мапу пута” примењивања његовог схватања односа битија и мишљења унутар тема којима се бавио.

Јунаштво мисли о коме у овом тексту говори Видовић представља унутрашњу борбу човека са страдалим мислима (страстима). Човек обузет страстима има мисли које га воде у страдање, јер сваком делу претходи мисао: „Какве су ти мисли, такав ти је живот.” Овде је реч је о унутрашњој борби која се води против грешних и нечистих мисли, дакле о хришћанском подвигу. Светоотачка баштина полази од претпоставке да се у палом свету човекова воља и ум хамартизирају (=огреховљују) и постају подложни утицајима „адског наслеђа” – то су ум и воља *џалоџ човека*. Аскетизам је пре свега унутрашња мисаона борба, а *Лестџица* Св. Јована Лествичника, коју помиње Видовић, најпознатија је књига у првославном свету која упућује на ову унутрашњу борбу. Аскета, као „јунак мисли”, побеђује страсти које нападају његов „орган сазнања”. Нил Сорски, говорећи о суштини унутрашњег подвижништва, односно унутрашњој борби са помислима и страстима наводи да мислени рат или борба, праћени победом или поразом, имају своје постепено дејство: најпре се јавља *џредлоџ*, затим пристајање на њега – *оџобравање*, потом следи прихватање – *саџласје* с њим, иза њега је поробљеност или *заробљење*, и тек на крају *сџирасџ*. Дакле, у овом тексту „јунак мисли” није некакав „мислилац” нити филозоф, па чак ни када су му мисли упрте „ка унутра”, него је аскета чији је подвиг „очишћење срца и ума” од мисли које његов орган мишљења чине несавршеним (хамартизираним). За детаље видети: Отац Нил Сорски, *Предање о духовном живиџу*, Вршац 1988. и Свети Јован Лествичник, *Лестџица*, Београд 1963. (Прим. прир.)

Мићуновић не запажа и није свестан Владичине унутрашње душевне борбе. Она је за њега знак „плахости” (плашљивости), знак да се Владика боји Турака, па изазивајући и помало вређајући Владикау каже:

Тури њакве разговоре црне!
(разговоре о Сатани)
Људи ТРПЕ, а ЖЕНЕ наричу!
Нема њосла у ПЛАХА главара! (ГВ, 107–109)
(у плашљива главара)

.....
Борби нашој краја биџи неће
До ИСТРАГЕ њурске или наше. (ГВ, 131–132)
(и само овде, у речима јунака Вука, се помиње чувена „истрага”!)

Њему и таквом мишљењу одговара Владика Данило кад каже:

Нека буде борба неѡресѡана!
Нека буде ѡѡ биѡи не може...

У овим монолозима Владика или непосредно одговара Вуку Мићуновићу, или овај њему, тако да разговор воде највиши заступник култа јунаштва и највиши заступник јунаштва мисли, јунаштва унутрашње борбе – уколико Владикау Данила можемо сматрати највишим заступником унутрашње борбе.

А можемо. Тачно је, додуше, да је Игуман Стефан изнад њега својим искуством подвижништва, унутрашње борбе монаха. Али Игуман Стефан је већ постигао мир и спокојство, а Владика тек треба да почне ту борбу, да тек стигне Игуманово искуство.

У првом монологу Владика изражава унутрашњу борбу коју ће Вук Мићуновић одмах напасти као слабост (ГВ, 1–138). Следећи пут Вук опет позива на јунаштво („Јунаштво је цар зла свакојега – а и пиће најслађе душевно” итд.), супротстављајући душевној борби (јунаштву мисли) душевно пијанство, а онда Владика у свом монологу, одговарајући Мићуновићу, пристаје на борбу. Али Владика хоће борбу – не у душевном пијанству, јунаштву, него – борбу против Сатане, много тежу борбу, са пуном свешћу о могућим последицама (ГВ, 603–662). На те Владичине речи одговара сада Сердар Вукота, исто онако како је и Вук Мићуновић одговорио на први Владичин монолог. Наиме, Вук је тада одговорио:

*Не, Владико, ако Бога знадеш!
Каква ти је сјојала несрећа
Тено кукаш као кукавица
И шойиш се у српске несреће?* (ГВ, 89–92),

а Сердар Вукота сада, на Владичине речи „Нека буде што бити не може!”, на ту „најстрашњу лозинку” у поезији света, одговара исто као и Вук Мићуновић:

*Боџ са нама и анђели Божји!
А ево си удрио, Владико,
У некакве смућене вјејирове,
Ка о марчу кад удри вјејишица
Ил у јесен мушину вједоџоња.* (ГВ, 663–667)

То је природно. Сердар Вукота се боји злих сила и, верујући у њих, он пристаје да му оне буду савезници. (То се показује у Сердар Вукотиној клетви, ГВ, 2407–2437.) Ни Вук ни Вукота немају праву представу о томе шта је Бог, јер немају ни праву представу о томе шта је Грех и шта Спасење! (А Спасење је „крст часни и слобода златна”!)

Страх од Зла је склон да у Злу тражи савезника, па чак и заштиту. Али није склон да ступи у одлучну борбу против Зла, да одбије сваку помисао на неки „тактички” савез са Злом. Јер такву борбу против Зла склон је и спреман да води човек само у „јунаштву мисли” (у вери), а не у култу јунаштва!

Дакле, ако јунаци изазивају Владикау на борбу мислећи да он на борбу није спреман, да нема храбрости, Владика им на изазов одговара позивом који је још страшнији, а за који они немају храбрости ни да га чују или разумеју. Владика, наиме, позива на борбу против – говорећи језиком самог Владике – против Сатане, којег јунаци могу да замисле само као савезника, али никако као противника. Или, ако не као савезника, онда као противника безопасног, нимало опаснијег од неке играчке, као ђавола кога су увек у стању да насамаре, јер је у култу јунаштва и сам ђаво немоћан пред јунаком: „Јунаштво је цар Зла свакојега!”, како каже Вук Мићуновић (ГВ, 605).

Јер култ јунаштва се одржава под условом да се о Сатани не говори и не мисли онако какко то чини Владика. Култ јунаштва се опире косовском „јунаштву мисли”!

* * *

Речи Владике Данила

*Нека буде борба неїресїтана!
Нека буде шїто биїти не може –
Нек ад їрожде, їкоси Саїтана!* (ГВ, 658–660)

нису никаква реторска форма. Тако говори Владика који верује да је човек – кад је Небо затворено (кад је затворена тврђава Небеског Јерусалима у који се склања човекова душа или дух вере, дакле, сама Луча) – верује да је човек изложен највећој могућој опасности. Сам квалитет те опасности чини да је она неупоредива са опасношћу којој се излаже јунак. (Јуначка опасност је увек нешто квантитативно, а његов подвиг је исто тако мерљив, квантитативан: по три копља у висину скаче, по четири добра у напредак, једним махом десет глава сјече итд., те разбија Турке на буљуке...) У поређењу са опасношћу како је види верник лишен Небеског Јерусалима јуначка опасност је премалена и безимена. Ми морамо да на свет гледамо очима Владике Данила, па да тек онда схватимо и сву тежину његове одлуке да се бори и против самог Ада и Сатане! О тој одлуци и њеној тежини ћемо се најбоље „обавестити” ако имамо на уму оно што је и сам Владика Његош рекао у *Лучи Микрокозма*, у Посвети, имајући тада на уму не само оно што је Владика Данило имао (наиме, да се бори против Сатане и Ада), него и оно што ће рећи Игуман Стефан (да свет остаје „састав паклене неслоге”, те да Владика Данило неће моћи борбом против Сатане ни победом над Сатаном изменити природу света, „састава паклене неслоге”!).

Дакле, у *Лучи Микрокозма* говори Његош непосредно, у њему говори и Владика Данило (млад као и Његош), и Игуман Стефан (мудар као Његошев васпитач, стриц, Свети Петар Цетињски), те је *Горски вијенац* „пројектован” већ ту. Ево шта каже Његош:

*Дивни їјевче срїске народносїти,
Бич си судбе веће исїиїао –
(као што је то испитао и Игуман Стефан те са-
знао:)
СВИЈЕТ жељи не зна угодиїти.
(Свет је „састав паклене неслоге”, тиранин чак
и тиранину!)
Судба Ти је и моја їознаїа –
Мислим, нејма їодобне на земљи:
ДО ВРАТАХ САМ ИЗНИКА ТАРТАРА
(најцрњег пакленог мрака)*

АД НА МЕНЕ СА ПРОКЛЕТСТВОМ РИЧЕ,
 (обећава да ће Владиду прождрети, да ће га Са-
 тана покосити!)
Сва му ГЛЕДАМ љадна ѿзорциѿа;
 (гледа призоре које јунаци, лишени апокалип-
 тичног виђења и те моћи, не виде, јер немају ни
 смелости да виде Зло!)
Ал на судбу викаѿи НЕ СМИЈЕМ –
НАДЕЖДА ми ВОЉОМ ТВОРЦА блисиѿа!
 (ЛМ, П, 181–190)

У пакленом мраку блиста му нада, као Луча! Вера верује и кад не види. Вери није потребно да види. „Благо онима који не виде, а верују!”, каже Христос. И овде Његош.

Из истих тих разлога ВЕРЕ Владика Данило се нада: ето, нека и Ад прождре и покоси Сатана, нека буде и то што бити не може (а бити не може да Ад прождре и покоси Сатана!). Па ако и прождре и покоси – а то ипак бити не може! јер Владика се нада, „надежда ми ВОЉОМ ТВОРЦА блиста!” – ипак ће бити неких плодова те наше одлуке да прихватимо борбу са Сатаном:

На гробљу ће изнићи цвијеће
За далеко неко ѿкољење! (ГВ, 661–662)

Владика, дакле, не изриче „страшну лозинку”, него НАДУ. Лозинка је страшна за јунаке, јер не прихватају Владичину борбу! Одмах Сердар Вукота призива Бога и анђеле Божије: да отклони ПОМИСАО на Сатану, а камоли борбу против њега! Јунаци се боје и обичне бабе кад је она „у савезу са вештицама” или „са Сатаном”. Читава епизода са бабом „вјештицом” говори јасно о томе страху јунака.

* * *

У кратком застрањивању желимо да укажемо на битну везу култа јунаштва, с једне стране, и страха „од виших мрачних сила”, од „Ничег, небитија”, од небитније као човекове НЕМОЋИ у свету и, самим тим, несветовности. (Несветовност је исто што и немоћ човека у постојећем свету.)

Култ јунаштва је сматран основним покретачем историје. Хегел сматра да су оснивачи државе хероји, те да је самом Уму који хоће државу потребан херој и култ хероизма. У држави се он

подређује држави као средство циљу. Али тај култ почива на страху. Човек тежи извесности (знању, апсолутном знању) из страха који је изазван неизвесношћу. Страх је покретач спознаје и историје, он је чак – од времена филозофије егзистенције – доживео да буде слављен као позитиван, градитељски елемент. Он је филозофска врлина! Страх одузима човеку способност да буде личност – како то уочавају и Платон, и платонизам, и монашко подвижништво, и *Лесјивица* Светог Јована Лествичника, и Његош (који каже: „Страх животу каља образ често!”). У филозофији егзистенције страх је, напротив, основна филозофска врлина; оно што је у Платона било дивљење битију (осећање пуноће), то је у филозофији егзистенције (и њеном тумачењу вере) СТРАХ (који је осећање лишености, а не пуноће битија!).

Ово је необично значајна тема на коју сада само подсећамо, како би нам јаснија била свест о разлици између култа јунаштва и култа подвижничког, а и свест о лику Владике Данила!

Вук Мићуновић се не боји смрти. Увек се јунаци хвале како се не боје смрти: неустрашиви су и ништа им није умрети, чине то врло лако. Али јунаштво и није лек од „смртог страха” (страха од смрти), него од страха од НЕМОЋИ. Јунак неће вечити живот или бесмртност. (И Ахил одлази међу сенке, међу мртве, у Невид, у Ад!) Јунак хоће МОЋ. Он се не боји смрти, него НЕМОЋИ. Јунаштом се не лечи страх од смрти, него страх од НЕМОЋИ. Ако јунаку запретите смрћу, нисте му запретили правом опасношћу од које би се уплашио. Треба му запретити немоћу – па ће се онда открити суштина јунаштва и његове личности. Тада ће да пузи исто онако како ће да пузи кукавица (човек који се боји смрти) кад му запретите смрћу!

Јунаштво је ВОЉА ЗА МОЋ. Вук Мићуновић је јунак, јер се не боји смрти, него немоћи. Он хоће свет као средство моћи и атмосфери (структуру, организам итд.) његове моћи. Ево како Вук Мићуновић изражава свој „ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНИ” страх који је страх од немоћи, у овом случају приказан конкретно као страх од старости:

*Куд ћеци више бруке од старости?
Ноге клону, а очи издају.
Узблудити се мозак у шиквини,
Поћейитињи чело намрщитено;
Грдне јаме нагрдиле лице,
Мушине очи ушекле у главу;
Смрћ се ГАДНО исћод чела смије
Како жаба исћод своје коре! (ГВ, 998–1005)*

У тој човековој немоћи смрт је гадна, гадно се смије, док у младости смрт није гадна, него „ЛЕПА”, исто онако како и Наполеон то каже у *Рају и миру* кад посматра палог Андреја Болконског (мислећи да је Болконски мртав), кад обилази бојно поље после Аустерлица! Ево, овде то каже и Вук Мићуновић (чиме Његош изражава светлу страну суштине култа јунаштва):

*Што су момци њрсих вајренијех,
У којима срца њрејуцају
Крв уждену ПЛАМЕНОМ ГОРДОШЋУ?
(вољом за моћи, која је у Лучи Микрокозма сатански грех човеков!)*
*Шта су они? – ЖЕРТВЕ БЛАГОРОДНЕ
Да њрелазе с бојнијех њољанах
(као у германској митологији паганској, или у исламском култу јунаштва)*
*У весело царство њоезије,
Како росне свијејиле кајљице
Уз веселе зраке на небеса. (ГВ, 990–997)*

Вук Мићуновић говори речима Сатане из *Луче Микрокозма*, певање четврто (одбијајући ањеошки позив да се покаје):

*„Не, не!” – ѓласом њроѓрми крујнијем
Зли ГУБИТЕЉ ДУША бесмрјнијех,
Да ѓа чује сѓан бунѓовни цио;
„Михаиле, ѓодобни ми чином,
АЛИ ДУХОМ МНОГО НИЖИ МЕНЕ,
ЈЕР ТИ ДУША, као моја, није
БЛАГОРОДНОМ ГОРДОШЋУ ЗАЖДЕНА!”
(ЈМ, IV, 41–47)*

Он одбија „сва блаженства Неба” и она су му грка (ЈМ, IV, 51...) као што је Вуку Мићуновићу грка и грдна старост коју не сме ни да чека, јер ће бити лишен моћи!

У време кад је култ јунаштва био у стању да ствара и одржава заједницу на томе култу, док тај култ још није био подређен држави, човек је заиста губио моћ са старошћу. Уосталом моћ припада младоме, тј. ЈУНОШИ (младићу): само он може бити ЈУНАК. Јунаштво је моћ која припада само младоме, јуноши. Старци су могли да имају само ауторитет мудрости. Али њихово јунаштво је јунаштво МИСЛИ о искуству ЧОЈСТВЕНОМ (virtus).

У наше време старцима стоје на располагању институције да им обезбеде моћ какву су – у време чистог, недржавног култа јунаштва – могли имати само док су били млади. Држава обезбеђује дане младости све до старчеве смрти!

Насупрот томе Мићуновићевом страху од СТАРОСТИ, тј. од немоћи (од преобраћања света у несвет, младости у старост), Владика изражава дивљење СТАРОСТИ Игумана, јунака мисли:

*Ље̑ице с̑и̑вари на сви̑е̑и̑у нема
не̑о лице̑ љуно веселос̑и̑и,
особено, ка̑ ш̑и̑о је код̑ ш̑ебе,
(лице̑ особено, лично, изразито!)*

.....
ТО ЈЕ УПРАВ БЛАГОСЛОВ ВИШЊЕГА.

(ГВ, 2479–2485)

То је још један од примера судара између јунаштва мисли (Владике) и култа јунаштва (Вука Мићуновића, Сердар Вукоте, Кнеза Рада и др.). Немоћ и старост плаше само човека који је сушта воља за моћи. У култу јунаштва немоћ је највећа опасност исто онако како је у „култу” обичне свакодневнице смрт највећа опасност. (Кажемо „култу”, јер свакодневница је лишена култа!)

Страх има различита значења, различите садржаје, различите разлоге. „Егзистенцијални” страх (о којем се толико говори у филозофији егзистенције) није страх од смрти, него страх који осећа човек ношен вољом за моћи. А та воља је ОСНОВНИ ГРЕХ. Она је разлог човековог ПАДА. Њоме је човек следио Сатану. Том вољом (гордошћу) је човек ношен у сатанизам. Та воља је разлог пада и у *Лучи Микрокозма*. Владика Данило се не боји смрти (као ни Вук Мићуновић). Али се он не боји ни немоћи (које се Вук боји)! Владика се боји сатанизма и самим тим Сатана нема чиме да уцени Владику: ни смрћу (или животом), ни моћи (или немоћи).

У оној чувеној сцени када Сатана куша Христа (*Маџеј*, 4, 1–11; *Марко*, 1, 12–13; *Лука*, 4, 1–13) – сцени којом почиње и *Велики инквизиџор* Достојевског, писан као коментар библијском тексту о Сатанином кушању Христа – у тој сцени ради се о томе да ли ће Христос одолети сатанској вољи за моћ, да ли ће прихватити дражи те моћи! А дражи моћи су заносније од сваке страсти. Оне су суштина магијског заноса.

Страх јунака је страх од немоћи. Кад им се укаже изглед да ће упркос свим националним заслугама бити немоћни, они – из СТРАХА од немоћи – постају издајници нације. Тако је то било од

времена Грка (и Грчко-персијских ратова) до данас. Неко изда из страха од смрти. Јунак издаје из страха од немоћи, уколико, наравно, пре тога већ није превазишао јунаштво чојством или подвижництвом! А за то се тражи више од јунаштва: тражи се јунаштво МИСЛИ!

* * *

Да је све то тако и да ми из нашег историјског искуства можемо о страху рећи више него сва европска филозофија егзистенције, нека нам као доказ послуже основне чињенице из наше историје:

Борци за слободу, хајдуци, устаници постали су народу после ослобођења тешки исто толико колико и тлачитељи. Вук Караџић се тужи тако на хајдучку и јаничарску власт ослободилаца. А они су заиста били јунаци. Само, док се народ забавља хвалећи њихову неустрашивост пред смрћу, заборавља оно битно: њихов страх пред немоћи. А они ће радије поумирати него пустити власт из своје руке. Јер они су се неустрашиво – „загрљени са смрћу”, како то Сима Милутиновић каже за Хајдук Вељка – борили зато што су радије пристајали на смрт него на немоћ или лишеност моћи и власти!

О томе треба водити рачуна када је реч о јунацима.

Зато је актуелнија и дубља мисао Владичина (и Игуманова), него Вукова (Мићуновића, Мандушића, Вукоте и др.).

* * *

Сила духовна и сила телесна (физичка, војна) знају да нису исто, али знају или бар слуте да се – ради опстанка заједнице! – морају бар у извесним моментима јасно одредити једна према другој. О томе је реч и у *Горском вијенцу*. У томе је тешкоћа договора и драматичност – и то посебна драматичност – тога договора и *Горског вијенца*. Договор је „демократски”, тј. диалог се води мада су силе тако различите да је тешко наћи нешто заједничко између њих: Владика ће остати сам као да ништа није ни говорио, а схватиће га једино Игуман Стефан који у договору није ни учествовао! У томе договору сукоб је притајен, али не долази до израза, јер су обе силе (и духовна и телесна) подједнако угрожене од истог непријатеља. Ратно је стање. Међутим, кад телесна (физичка, војна) сила постави свој захтев да она буде основа и сврха заједнице, да се заједница поистовети са органом те силе – а то се дешава у *Л. ц. Шћејан Мали* – тада ће култ јунаштва иступити отворено против

духовне силе и сукоб ће бити не само отворен, него се прекида и диалог („демократски” диалог) какав је био у *Горском вијенцу*.

Његош не приказује неку „фолклорну” ситуацију, него ситуацију која се упорно понавља кроз читаву историју човечанства.

У Индији су владале две касте: брахманска и војна. Сукоб између њих био је чест, а будизам је – произишавши из касте војне! – негирао суштину и смисао људске личности (као појединца), сводио је на Ништа и тако је пружао космолошко образложење војничкој тежњи да се личност човека поништи и човек сведе на пуку функцију касте. Победа будизма и војне (телесне, физичке) касте и њеног култа јунаштва није била дуготрајна у Индији. Духовна сила је повратила своја права и моћ.

Тај сукоб се одиграва у читавој историји Блиског Истока. Када Платон у својој држави разликује сталеж философа од сталежа војног, он само констатује чињеницу која има тежину хиљада година историје. А кад сматра да у здравој заједници власт треба да имају закони и да заједницу под влашћу закона могу да воде само философи, онда тим својим изузетно смелим ставом одбија подршку војној сили и насиљу (тиранији), власти једне друштвене групе над другом и над друштвом. Он је осећао опасност која је претила целој грчкој цивилизацији: власт војне силе која ће наступити с Александром Македонским.

У Средњем веку се онда та борба води као борба за инвестирутуру између витезова, с једне стране, и римокатоличких редовника, с друге. Борба траје све до коначне победе Новог века, а Његош брани Косовски завет управо пред Новим веком у који су, коначно, после Бечког рата (1683–1699) ступили и Срби.

Била су могућа два излаза. Као и у време Платона, Александра Македонског, Римске империје, пред појаву хришћанства. Рим је био пред том херкулском дилемом: којим путем. Док је ишао путем републике, државу и заједницу је схватао платонски. Кад је кренуо путем Александра Македонског (а то је Александров пут „оријенталне” деспотије, власти војне касте), Рим је завршио насиљем у којем се изгубило достојанство људске личности. Тада су Римско право и власт закона – а самим тим и духовно конституисање заједнице (као духовне, а не телесне) – преузели Грци, у Константинополису (Цариграду), новом средишту империје: Римске империје грчке народности („Византије”).

Оно што је учинио Александар Македонски, учинили су и римски цареви: одузели су ауторитет и достојанство старцима – тј. институцији старца или старатеља који се старају о заједници као целини и стављају предање (традицију) изнад тренутне моћи физичких подвига јунака (јуноша, војника, освајача). Ти старци

не располажу силом и они су, као генерација дедова, немоћни пред генерацијом младих отаца. На тај начин се деца (синови отаца, унуци дедова) налазе у положају да бирају између онога што им без могућег насиља нуди традиција (старци) и онога што им насилно намеће моћна генерација очева. Није чудо што се онда слободна личност развијала само под утицајем стараца (као институције), тј. под утицајем сената, у Риму, или герусије у Грка, јер се личност за предање одлучивала својим избором, а за дневну „политику” очева силом свакодневнице; за традицију коју чувају старци као за свечаност (седми дан), а за свакодневницу као за нужност, нужно зло, рад и долину плача и насиља.

Пропаст Рима је пропаст Сената. И не само Сената, него саме институције стараца. Исто је и у Грчкој.

А та институција је била моћна: у *Илијади* је силни и гневни, неукротиви и немилосрдни Ахил кротак, питом и милостив пред старцем Пријамом који долази по тело свог сина Хектора. У свим племенским друштвима институција старца („дједа”) је тако силна, да пред њом преза и јуноша (млади јунак) непријатељског племена. Кад су наилазиле турске војске, пред њих је излазио и пред манастиром их дочекивао увек СТАРАЦ игуман: он је заустављао силу пред којом је оружана одбрана јунака била немоћна. Гнев Турака пред старцем је сплашњавао као гнев Ахила пред Пријамом, старешином (старцем) опседнуте Троје.

Кад је пала Римска империја (западни део), њу и њену законитост је успела да обнови нова, код Грка настала институција старца о којој ћемо говорити.

Кад је пало српско царство, заједницу српску обнавља институција стараца. Та институција је Пећка патријаршија. Пред њом Турци исказују поштовање. Достојевски говори у роману *Браћа Карамазови* о обичајној институцији стараца. Књига шеста тога романа је посвећена *Руском монаху*, старцу. Ако је родитељ исто што и телесни отац (при чему је телесност у супротности према очинству као духу), старац је ДУХОВНИ ОТАЦ, а у сагласности може очинство да буде само са духовношћу.

Нас би предалеко одвело набрајање историјских типова и ситуација. Задовољимо се тиме што смо набројали онолико примера колико је довољно да назначимо суштину. А суштина је у овоме:

ако заједница треба заиста да буде заједница, онда чланови заједнице треба да буду (и осећају се као) браћа и сестре;

као браћа и сестре могу се чланови заједнице осећати само ако у духу имају лик човека (односно човека и жене) који су им заједнички преци;

тај заједнички предак не може бити телесни (тип родитеља), него само духовни (тип старца, чувара предања о заједничком пореклу, тип оца или, што је исто, духовног оца; наиме, отац и родитељ нису исто).

Кад је пало српско царство, српску заједницу обнављају КАЛУЂЕРИ. Шта је то „калуђер“?

„Калуђер“ је посрбљена реч или посрбљени изговор грчке сложенице „калос герон“ која значи: ЧАСНИ СТАРАЦ.

Додуше, „калос“ првобитно значи „лепи“, па би „калуђер“ дословце значило: „лепи старац“. Али овде је реч о тзв. душевној лепоти која има посебан назив кад се говори о души, тај назив је „ЧАСТ“. Част је исто што и лепота ДУШЕВНА. Врховна лепота душе је христоликост, сличност човека Христу. Крст је мучна и ружна справа римска, за мучење и посебно за понижавајуће погубљење робова и побуњеника. Али је ту ружну, мучну и понижавајућу справу претворио у ЧАСНУ, у лепу душевну, у ЧАСНИ КРСТ Христос: својом смрћу на тој справи. А смрт Христа на тој справи није смрт, него васкрсење!

Ако сад подсетимо на оно што су о старцу и старости рекли Вук Мићуновић (са гледишта јунака, јуноше и култа јунаштва, култа моћи која припада телесној снази и окрутности), с једне стране, и Владика Данило, с друге, онда ће нам бити јасно како се око те управо најзначајније установе „патријархалне“ заједнице сукобљавају култ јунаштва и заветна мисао.

Кад кажемо „патијархална“, подсећајући тиме на једну од најзначајнијих речи заједничких готово свим индоевропским језицима, на реч „патер“, онда треба да знамо да „патер“ (или: отац) никако не значи исто што и родитељ, тј. „телесни отац“.

„Телесни отац“ је исто као кад бисмо рекли „материјални дух“! Отац је, наиме, моћ којом човек као родитељ – а не мора бити родитељ – јест сличан Богу Творцу, јер Отац је само Бог, Творац, а човек може да „свом“ детету буде само РОДИТЕЉ.

Патријархат, дакле, није „власт оца“, јер није власт, него ауторитет (*autoritas*, стваралачка моћ); а није ни власт родитеља, јер родитељ није „патер“, није „отац“! Патријархат је ДУХОВНА заједница, заједница свих оних који се ДУХОМ осећају као потомци истог ДУХОВНОГ претка. Тој заједници човек не припада рођењем, него ПРЕДАЊЕМ. Припадност се осећа примањем ПРЕДАЊА. Предање чувају СТАРЦИ који – као ни Платонови фило-

софи – не располажу влашћу, нити предање намећу силом, јер сила припада генерацији родитеља, а предање, моћ предања, духовна моћ припада генерацији старца. Они се старају о заједници. Ако је заједница духовна, онда су њене старешине старци (геронти, сенекси, сенатори), јер су они оличење оца ДУХОВНОГ (патера), док су родитељи (војна сила друштва) родитељи и нису никакво оличење, него телесна реалност!

Патријархалну установу старца – као духовне везе чланова заједнице (везе којом су чланови заједнице СЛОБОДНИ чланови)! – ту установу култ јунаштва негира и не подноси, јер установа старца је увек граница која се пред јунаштвом испречила и која не допушта јунаштву да оно пређе у култ и разбије заједницу. Јер култ јунаштва је култ личне моћи и надмоћи, култ јунака, а не претка, заједничког ОЦА (патера духовног) племена.

И као што је Енеја могао нову заједницу засновати само ако из Троје изнесе и у нову, обећану земљу (у Рим) унесе оца Анхиса, чувара предања, обнављајући на тај начин заједницу, тако су и хришћанске заједнице могле настајати само као Нови Израил чији пророци и чувари су „часни старци”, „оци калуђери”.

Вук Мићуновић покушава да исмеје Попа Мићу. Али у *Горском вијенцу* јунацима (јуношама) још не успева оно што ће им успети у *Л. ц. Шћепан Мали*, јер у *Горском вијенцу* је заједница још патријархална, а у *Л. ц. Шћепан Мали* Нови век, у који су коначно ступили већ и Срби, тражи ослонац у јунацима, па чак и у култу јунаштва, да се јунаштвом послужи за разбијање патријархалне заједнице. (Јунак ће у Новом веку да разбија ту заједницу: „Ја! и то лијевом!”) То успева Шћепану Малом. Он мобилише јунаке и племенске главаре (родитељску генерацију) против старца. Владика (Владика Сава) и Игуман (Игуман Теодосије Мркојевић и калуђери Цетињског манастира) су поражени. И мада је тај пораз привремен, он је довољно узнемирујући за Његоша, па онда Његош, као песник ТРАГЕД, упозорава Србе на опасност Новог века. У занесености Новим веком (занесен је Доситеј, просветитељи, грађанство, све оно што Његош презире!), интелигенција је занесена средствима моћи (знањем као средством моћи), а губи из вида опасност Новог века. То је, наиме, епоха у којој ће човек бити лишен ДУХОВНЕ заједнице – уколико подлегне сатанским дражима те нове епохе. А дражи и „лепота” те Нове епохе су дражи за гордога. Гордост је била гајена у култу јунаштва. Култ јунаштва је припремао човека за нововековни култ моћи.

Наравно, пре него што ће једну нацију, у овом случају Србе, освојити својим вредностима, Нови век је морао да

сруши ауторитет очинства, патријархата. Нови век се ослања на буржоазију – свеједно да ли је она заинтересована за апсолутизам, за тоталитаризам или за демократију. Нови век подређује све вредности буржоаским мерилима (тј. трећесталским, трећег сталежа, свеједно да ли је то богати део трећег сталежа, или сиромашни део, пролетаријат, радничка класа). Нови век тумачи све оним што је телесно, опипљиво, подложно експерименту, провери чином. Тако и очинство тумачи родитељством и своди га на телесно родитељство, као и саму душу (по аристотелски!) на телесну форму или, што је исто, функцију тела. Нови век објашњава душу телом, љубав инстинктима, страсти телесним потребама. Хегел сматра да је породица „природна” заједница и потпуно занемарује духовни карактер и садржај очинства (патријархата), па тако и разлику између родитељства (природне родбинске везе) и очинства. Тако је занемарен духовни карактер не само патријархалне заједнице, него и могуће људске заједнице уопште.

Нови век наноси ударце патријархалној – а тиме и уопште духовној – заједници и на тај начин што врши „преобраћање свих вредности”, *Umwertung aller Werte*, како је то приметио Ниче, истичући то преобраћање као нешто својствено самој „вољи за моћ”. Тако је страст била у човеку „адско наслеђе” (ЈМ, II, 88), „адски спомен свезе са Сатаном” (ЈМ, VI, 100), а међу тим страстима и гордост, неукротива воља за моћи, посвећена култом јунаштва који је пре Новог века био невин наспрам нововековног култа старости и моћи. Његош ту гордост приписује Сатани, а сам Сатана ту гордост сматра својом врлином, чак племенитошћу, благородношћу (ЈМ, IV, 41–50). Исто тако и Ниче (а још пре њега Хегел) сматра страсти и гордост врлинама. Пороци су добили печат и вештачки (филозофски и романтичарски) ореол врлине.

Све се то збива у нововековној агресији на патријархат. Да патријархат представља власт родитеља – то је већ не само раширена, него и дубоко укоренења предрасуда Новог века о патријархату. Та предрасуда у нама је оружје Новог века не само против патријархата, него и против духовног карактера људске заједнице и слободне личности (личности унука који мимо силе родитеља бира дедовску вредност) у тој заједници.

Овај кратки екскурс био нам је потребан да сагледамо широке светске историјске димензије Његошеве одбране заветне мисли (мисли калуђера, старца, ђеде, игумана) против култа јунаштва, с једне стране, и Новог века, с друге. Ситуација у *Горском вијенцу* и затим у *Л. ц. Шћејан Мали* је аутентичнија од свега што је Достојевски, у тону и облику легенде, могао да прикупи у посебну књигу *Руски монах* и да ту књигу некако завари у једну целину романа *Браћа Карамазови*. (То дело ипак није „из једног комада”, а Његошево дело јест!)

* * *

Његош не износи ликове ни старца (Игумана Стефана, дједа, „ђеде”, „старца”) ни јуноше (јунака, младића) са неком намером да прикаже сукоб између двеју институција племенског друштва: између институције јунака (јуноше, атлете, младића, силе телесне) и институције старца (калуђера, „часног старца”). Сукоб је стваран и кад је притајен. То је сукоб између јуноше склоног моћи и опијеног примерима моћи, с једне стране, и старца као оличења и чувара духа заједнице, с друге стране. Јер заједница не почива на јунаштву, него на СТАРАЊУ старешине старца, или бар на оном старању којим се и младић (са осећањем оданости и одговорности) поистовећује са старцем, са мудрошћу, са првобитном, етичком функцијом мудрости. Јунаштво је само повремено орган заједнице, али не основа њеног постојања.

Тај сукоб индивидуализма (јунаштва) и старања (заједнице, бриге) је стваран и кад је притајен, те Његош не мора ни имати намеру да прикаже сукоб, па чак не мора ни бити свестан сукоба, као што у *Горском вијенцу* није, а у *Л. ц. Шћејан Мали* већ јест. Али били ми свесни или не тога сукоба, он је несвесно приказан већ и самим тим кад је истински оцртан лик јунака, с једне стране, и лик старца, с друге. Јер већ се у тој истини крије – мада неизречена – и истина сукоба.

Покушајте читати неке сцене из *Горског вијенца* накнадно, пошто сте већ прочитали *Л. ц. Шћејан Мали*; читајте ГВ понесени читалачким искуством из ШМ. Тешки утисак понесен из ШМ, утисак сукоба јунака са Владиком (Савом), Игуманом (Теодосијем), калуђерима (Цетињским манастиром), чини да у дијалозима између јунака и Владике (и Попа Миће, и Игумана Стефана) у *Горском вијенцу* осетимо тонове који иначе – на основу „фолклорног” искуства (из народних јуначких песама) – не бисмо осетили. Својим делом *Л. ц. Шћејан Мали* је изменио и нас као читаоце *Горског вијенца* и учинио да и *Горски вијенац* читамо другачије.

Ту разлику, чак сукоб између јунака (култа јунаштва) и старца (заветне мисли заједнице) није могао да осети Филип Вишњић. Ту разлику не уочава ни „фолклорно” искуство.

Филип Вишњић је, додуше, у песми *Почетак буне њрошив дахија* запазио сукоб између старца и јунака, па чак и катастрофалне последице тога сукоба (катастрофалне по опстанак заједнице). Али тај сукоб је Филип Вишњић запазио само у ТУРСКОЈ заједници. Национални епски оптимизам није му допуштао да у култу српских јунака види клицу распада српске заједнице. У Вишњићевој песми

*Старца Фочу врџли у зачеље
Бијела му брада до њојаса* (стих 81–82)

и указују му поштовање баш као што и Владика Данило указује поштовање Игуману Стефану:

*Љеице сивари нема на свијетју
Неџо лице њуно веселости,
.....
Са сребрном брадом до њојаса
.....
То је ујрав блаџослов Вишњеџа.* (ГВ, 2479–2485)

Али као што Вук Мићуновић презире старост (истичући само младост као смисао и вредност живота, наравно, кад је живот исто што и воља за моћ!), тако и јунак Фочић Мехмед-ага. Кад је старац Фочо исказао своје мудро мишљење о томе како Турци треба да поступају с рајом (толерантно, мудро, државнички, тј. не намећући им заједницу као државну обавезу), па

*Кад њо чуше сви седам дахија,
све дахије ником њоникоше
и њреда се у земљу џледају –
.....
Не њониче Фочић Мехмед-аџа,
не њониче, већ ЈУНАК њокличе...* (ст. 164–174)

и предлаже сечу српских кнезова!

Старац Фочо хоће договор с рајом, турски јунаци хоће сечу кнезова и насиље. Ситуација је слична као и у *Горском вијенцу*. Владике хоће договор (који се, ипак, показао као узалудан, јер Турци нападају споља, почиње рат), а јунаци хоће одмах истрагу потурица, без икаквог договарања и преговора с њима.

Већ у самом карактеру јунака Филип Вишњић запажа његов сукоб са старцем (тј. чуварем заветне мисли турске заједнице), али не запажа тај сукоб у Срба. Епски оптимизам – „фолклорни” дух му не допушта да то запази, па му чак скрива и црте јуначког карактера. Требаће доста и времена и напора и уздизања да се запази разлика између јунаштва и чојства (којим човек одговара и захтевима старачке, старинске, старешинске, старатељске заветне мисли заједнице).

Међутим, тај расцеп између заједнице и јунаштва Његош запажа већ у самим ликовима јунака у *Горском вијенцу*, а онда приказује у *Л. ц. Шћейан Мали* и отворен сукоб између јунака и старца (заветне мисли заједнице).

Филип Вишњић није био спреман да запази супротност између јунаштва и заједнице, тј. између култа јунаштва и заветне мисли. Он је можда то рекао, не знајући, али само кад се тиче Турака: није могао веровати да је Нови век и у Срба изазвао расцеп између јунаштва и заједнице (заветне мисли). Филип Вишњић показује сукоб између старца Фоче, јединог мудраца, и осталих дахија. Његош ће тај сукоб запазити и међу Србима. Филипу Вишњићу је епски оптимизам сметао да тај сукоб запази и у Срба. Испада да је само Турцима, а не и Србима, „Бог окренуо леђа!”. Што се тиче Срба, Небо им је отворено и даје им знаке, а у Његоша то виде само наивни (ГВ, 139–197 и 2218–2230) и они који верују у снове, док је Владици „Небо затворено”!

Његош, дакле, дубоко осећа Нови век, али не као велику перспективу ослобођења Срба и обнове српске заједнице, него као велику опасност по заједницу и као велики изазов на освешћење.

Нови век се служи јунаштом да сруши заједницу, да изгради државу која има да буде схваћена као заједница (национална, класна или корпоративна). Супстанција такве државе – државе која треба да има улогу заједнице! – је ВОЈСКА.

Нови век усмерује јунаке против старца, индивидуу против заједнице, знање против предања, личну моћ против заветне мисли.

Врхунац који нововековном културом може бити достигнут је демократија као систем правила чији је циљ да онемогући појаву и опстанак заветне заједнице.

* * *

Први владин монолог о којем смо говорили био је очи Тројичина дне („Духови”) на Цетињу. Други о Малом Госпођину дне (Рођење Богородичино). И овај пут су се главари састали ради

договора о рату с Турцима (потурицама). И овај пут Владика „оклева”, па то главари и јунаци, и овај пут, тумаче као Владичину „плахост” (тј. плашљивост). По њиховом уверењу, мишљење је само начин да се избегне „прави посао”, а тај је: јуначки чин.

*Не смијемо чинић шћіо чинимо,
Не смијемо јавић шћіо је јавно;
Неке мисли на врайћ ѿоваримо,
Ка да ѿосла до мислић немамо,
Ка да чинићіи шћіо ѿреба не знамо!* (ГВ, 501–505)

Тако сад говоре опет Владици и Кнез Јанко, и Вук Мићуновић, уверени обојица да Владика мисли на Турке:

*Крујіно нешћіо учиш у ѿамећіи,
Збили ѿіи се снови на Турчина,
А ја зебем од много мишљења.* (ГВ, 509–519)

Вук Мићуновић ни не слути о чему би то Владика могао да мисли. То, наравно, не слуте ни филозофи, просветитељи, нововековни интелектуалци, „професори и књишки људи”. И за њих је једино питање историјско питање, тј. питање о земаљском царству, о свету „тјелодвиженија” (ЛМ, II, 124–125). А то питање је питање надмоћи. Разлика је само у средствима те надмоћи. За јунаке надмоћ је телесна, у „тјелодвиженију”, а за просветитеље надмоћ је у знању, као средству моћи.

А Владика мисли о вишој борби, о борби у вишим сферама, о рату који воде свеци:

*Небом свеци сћіаще војеваћіи
И ѿриликe различне мейаћіи
Вишћ' Србије ѿо небу ВЕДРОМЕ.* (Почетіак буне...)

А на тај рат – као нешто посебно од рата телесног, земаљског, као нешто више од рата за земаљско царство – не помишљају ни народ, ни главари, ни јунаци. Ако су и спремни да воде рат духовни, они га стапају с телесним, па мисле да ратом телесним решавају и питања духовна: о души, о њеној посебности, о њеним посебним потребама. Карактеристично је зато да су и Игуман Стефан и – на свој посебан начин, својим духовним одсуством, мишљењем – Владика Данило изван договора. Игуман Стефан није ни био ту

за време договарања главара. Владика Данило је ту, али одсутан, па му Вук Мићуновић каже:

Не држи нас овако, Владико.

.....
Свако зледа шћио ће чуи од Тебе,

А ти си се нешћио замрсио:

Нии шћио збориш, нии нас ойршиш

(отпушташ)

.....
Сам се шейаш йољем без икога, (ГВ, 509–515)

а и Кнез Раде, брат Владике Данила, каже Владици:

Шћио збор куйш, кад збориш не смијеш?

Шћио се мрчи, када ковай нећеш? (ГВ, 541–542)

Они не слуте о чему то Владика мисли. Мислећи да је рат с Турцима једини задатак, па чак и највиши задатак којим су сви остали задаци (па и духовни задатак, Косовски завет) обухваћени, главари тумаче Владичино мишљење као оклевање, а оклевање као плашљивост и неодлучност.

Владика осећа да они њега не разумеју, али осећа и то да га – бар за сада – не могу ни разумети. Он жели да им каже само толико да се он не боји Турака и да му Турци не би јада задавали, него да му јаде задаје „ДОМАЋЕ ЗЛО”.

То ће посебно јасно бити у *Л. ц. Шћейан Мали*. Ту је „демонски Месија” сам Шћепан, а не Турци. А „демонског Месију” Црногорци не следе, као раније, турчећи се, примајући ислам, „туђу веру”, него следећи Шћепана Малог, чак мењајући своју сопствену веру, при чему не мењају само име и саме спољашње (језичке) знаке православља! У *Л. ц. Шћейан Мали* „домаће Зло” је не само главно, него и једино. Турци уопште нису Зло. То се нарочито види у петом дјејствију *Л. ц. Шћейан Мали*. Главари то не разумеју. Јунаштво им чак смета да разумеју.

У чему је то „домаће Зло” (ГВ, 530) којег се Владика боји?

* * *

Није зло толико у томе што су се нека црногорска, дакле, српска братства истурчила, него зло је у томе што ће у одбрану

тих истурчених братстава устати њихови крштени (православни) сродници.

Земља, наиме, није подељена на различите ВЕРСКЕ заједнице, него на ПЛЕМЕНА.

Критериј поделе није вера, него крвно сродство и племенски савез,

*Разлучи се земља НА ПЛЕМЕНА,
Крвава се исклаиши ПЛЕМЕНА, (ГВ, 533–534)*

те ће се православни и муслимани наћи у истом племену против другог племена у којем ће бити крштена браћа. Тако ће хришћанин – због ПЛЕМЕНСКЕ подељености! – ратовати против ХРИШЋАНИНА. У томе и јест сатанизам, сатански посао.

Зло је кад нам се браћа турче. Али је још горе Зло кад се припадници исте вере нађу у супротним зараћеним таборима. Тек то је сатански посао! Не рат, него тек подељеност хришћана или истоверника на супротне таборе. Тиме се обнавља она страшна првобитна ситуација пада: кад су се сами бесмртни духови, анђели поделили на два табора и заратовали једни на друге (наравно, због власти, због првенства). У томе је страха. Као хришћани против хришћана у Четвртном крсташком рату (1204–1261), кад су римокатолици основали у Цариграду „Латинско царство”; или Тридесетогодишњи рат међу хришћанима у Европи (1618–1648), или сада Бечки рат (1683–1699), кад војска панонских хришћана „хули, плује на олтар Азије” (ГВ, 625), тј. опет на олтар православни!

Није случајно што се у овој епизоди (у којој Владика Данило покушава да главарима наговести разлоге свог колебања) два пута јавља Коло, оба пута са темом братства или крвног сродства, оба пута певајући о односу вере и крвног сродства. То су стихови Кола „Чашу меда још нико не попи” (ГВ, 563–602) и „Љута клетва паде на изрода” (ГВ, 691–713).

Његош је, као и Сима Милутиновић, покушао да читаву српску историју Новог века прикаже збирком јуначких народних песама: као редослед нововековних догађаја (од времена Бечког рата и појаве Петра Великог у Русији), од којих је сваки опеван посебном песмом, у *Огледалу српском*, издатом исте (1845) године кад и *Луца Микрокозма*. Ништа се не мења тиме што је историја нововековна: њене вредности су остале за Његоша исте, те је њиховом изразу и слављењу потребна и даље иста десетерачка јуначка народна песма. Ту вредност наше „народне пјесне” истиче Његош и у „Предисловију” (предговору) *Огледала српског*. Из тих разлога је Његош на чело *Огледала српског* ставио песму о догађају из го-

дине „око 1510.“, под насловом *Синови Иванбеџови*. То је песма о томе како је један од браће Црнојевића прешао на ислам, а онда су два брата рођена заратила један против другог ЗБОГ ВЕРЕ. Песмом *Синови Иванбеџови* (Црнојевића) не почиње нововековна историја Срба, него њоме Његош истиче да је и НОВОВЕКОВНА ИСТОРИЈА, која почиње тек Бечким ратом (крајем XVII столећа), одређена истим заветом као и ранија историја.

Кад не би у Старом, и у Средњем и у Новом веку, или у свакој од историјских епоха био исти завет, не би онда било ни истог народа, те се онда ни историја не би могла сматрати нечим јединственим, историјом једне исте заједнице!

Проклетство је почело КРШЕЊЕМ завета, као и пад Сатане и грех Човека у *Лучи Микрокозма*: кршењем завета.

Чим је на братство – на крвну везу, на крвно сродство, на породицу, на брак, на оно што се иначе (без основе и у самог Хегела) назива „природном заједницом“, на порекло – бачено проклетство, заједница, ако жели да буде људска, мора да потражи или добије другачије основе: не више крвне (сродничке и брачне), него духовне. Не више „инстинкт“, него баш „духовни вођа“ (ГВ, 614) мора да буде творац, покретач и носилац заједништва.

О томе пева и Коло: као у песми *Синови Иванбеџови* – која је својеврстан мото *Огледала српског* – и овде, у Колу (ГВ, 691–713) један Црнојевић се потурчио:

*Стјаниша је образ оцрнио
Похулио на вјеру Христјову,
НА ЈУНАЧКО ПЛЕМЕ Црнојево:
Обука се у вјеру КРВНИЧКУ
И брајске је крви ожедни. (ГВ, 698–702)*

Променивши веру, Станиша – бар како то жели да каже Коло, идеал народне заједнице! – више не припада ни племену ни братству, него је крвник племена и братства. Дакле, браћа и саплеменици нису дужни да га бране. Тако бар каже, или тачније: жели да увери Црногорце Коло!

Али се Владика боји да та уверења Кола не дели и сам народ, па чак ни сами главари, па ни гуслари, народни певачи. Још има њих много који верују да братствена и племенска веза остаје чврста и онда кад брат или саплеменик промене веру. Другим речима, не сматрају ислам (или другу веру) крвничком, него су пре спремни да крвничким сматрају друго братство или друго племе, па макар то племе било и исте вере!

Тачно је да Коло сматра крвну освету светом дужношћу, али само кад треба да осветим брата исте вере. Иначе нисам дужан да осветим, јер је братство нестало кад је брат променио веру. „Бег Иван-бег, јуначко кољено” (Коло, 563–602, „Чашу меда...”) свети свог брата Уроша:

*Иван чаџом наздрави освейџе,
Свейџим џиџем Боџом закрџћеним* (ГВ, 585–586)

али освета је света, Богом закрштена само зато што Иван-бег свети брата Уроша који је био не само брат, него и исте вере као Иван-бег! По самом уверењу Кола (Кола у *Горском вијенцу!*) вера је изнад „инстинкта”, јер вера је „духовни вођа”, те је тако и верска заједница изнад „инстинктивне” („природне”, сродствене).

Променивши веру, сродник постаје изрод, тј. изашао је из рода! Са променом вере баца се и проклетство на сродничку везу. Та веза – „крвна”, „инстинктивна”, „природна”, „сексуална” (у брачног или љубавног пара) – се одбацује, поништава, јер се са променом вере онемогућава ДУХОВНИ карактер брачне или пак сродничке („природне”) вере, а веза између људи је људска само кад је ДУХОВНА, а не кад је „природна”, „крвна”, „инстинктивна”, „сексуална”, јер човек је ПО СВОЈОЈ ПРИРОДИ духован: духовна му је ЛУЧА, искра, душа бесмртна, како то каже Његош (у *Посвети Луче Микрокозма*).

Другим речима: веза „природна” (сексуална, инстинктивна или пак крвна, сродствена) постаје људска тек кад се та природа везе ОДУХОВИ, кад се (што се хришћана тиче) крсти истим начелом.

Иначе се братствена веза укида и проклиње:

Љуџа клеџва џаде на изрода (ГВ, Коло, 691–713),

.....
ПРОКЛЕ МАЈКА своџ СИНА Сџаниџу:

.....

јер млеко којим је мајка дојила сина је свето не по томе што је млеко МАТЕРИНО, него по томе што је то РАЈСКО пиће, као причешће. А „рајско пиће” материно млеко може бити само зато што је духовна и веза из које се родило дете и само сродство (однос мајка–син) је духовно! Сродство одуховљено крштењем. Само такву заједницу „надгледа Бог” (ГВ, 711).

Наравно, само у Његошевој песничкој машти се народ јавља као духовна заједница, као Коло, у *Горском вијенцу*, те само такво Коло има – у Његошевом песничком делу – такав став.

Немају такав став певачи гуслари. Нису тога свесни ни многи главари. Није тога био свестан ни Вук Караџић, већ захваћен идејама просветитељски схваћене толеранције, тј. толеранције засноване на равнодушности и одбацавању ДУХОВНОГ карактера заједнице. (За Вука Караџића заједница је „језичка“!)

С обзиром на то да је природа човекова ДУХОВНА, и на то да заједница може бити људска само кад је ДУХОВНА, сасвим је природно што „природни“ облици заједнице (брак, породица, род, сродство, племе, нација схваћена као заједничко крвно порекло, као раса) губе сваки садржај и не значе ништа кад су лишени духовности.

Стога је криза духовности исто што и криза „природних“ облика заједнице (брака, породице, рода, нације).

* * *

Кад Владика коначно каже:

Удри ЗА КРСТ, ЗА ОБРАЗ ЈУНАЧКИ (ГВ, 688)

онда то значи да је он крст ставио изнад сродства, јер сродство није сродство кад нема духовни карактер, а нема духовни карактер кад није крштено истом вером свих сродника. Браћа су браћа по вери, а не по рођењу.

Ми смо свесни шта овим тврдимо. Знамо и за оне Његошеве стихове „Не пита се ко се како крсти...“ Али ми овде говоримо о Његошу као песнику, а не о Његошу као владици и националном раднику. Као песник Његош се суочава са битним духовним појавама и, обележавајући их, поставља их као неке стубове и основе за грађевину и куполу, при чему је овде логика потчињена поезији, те је зато логичка доследност исто што и савршена узајамна сагласност појединих делова песничке композиције. Та сагласност је тако савршена, доследност тако логична, да није могла бити постигнута ничим другим до песничким осећањем. У свом делу се Његош препустио томе осећању да му само оно изнађе и набаци громаде, те је песничка доследност постигнута управо зато што у њој нема никаквих тенденција или рачуница, било политичких или историјских.

Косовски завет није политичка ни историјски политичка, него песничка творевина. Његош је песник Косовског за-

вета. Мисао Косовског завета може бити само песничка. Никако политичка. У томе се крије (и чува!) ТРАГЕДИЈА Његоша као песника Косовског завета.

У Његошевом ПЕСНИЧКОМ делу, које је стварано ПЕСНИЧКИМ органом (а не искуством и мишљењем као органом који може бити и политички, и прагматички), у томе делу се управо пита „ко се како крсти!”

Његошево дело *Л. ц. Шћејан Мали* није схваћено управо зато што издавачи тога дела (после смрти Његошеве) мисле да се „не пита ко се како крсти”. Издавачи су и ставили тај мото Његошевом делу, стихове из *Поздрав роду из Беча 1847. године*.

Не само да није схваћен Његошев *Шћејан Мали*, него ни *Луча Микрокозма*: зато су коментаторима и дан данас симпатични Шћепан Мали и Сатана, први као „напредан” владар, а други као горди „бунтовник” и „слободар”!

Дакле, владика Данило позива у борбу за ВЕРУ, а не за одбрану братствених (крвно-сродствених, патријархалних) веза. Кад се каже „за крст ЧАСНИ”, онда то значи да част човеку не чини његово порекло (сродство, чији је син!), него ту част човеку чини КРСТ. Крст је извор части. Он човека ослобађа, још по речима апостола Павла: слободњака не чини слободним (и према томе часним, достојанственим) то што није роб, него то што је КРШТЕН, што је веран крсту. Извор части и златне слободе (изнад слободе слободњакове) је крст, тако да крст, као часни, чини часним и роба! Исто онако како вера чини Грка једнако часним како Јеврејин замишља да га часним чини Мојсијев (Божији) закон!

Види о томе *Посланице* Апостола Павла: Римљанима, Коринћанима и, посебно, Галатима. Из *Посланице* у *Посланицу* Апостол Павле све више и све јасније развија ту идеју људске заједнице као верске, а не као законске.

Исто тако човека чини и братом крст, а не то што га је родила иста мајка. Тако Владика Данило чува и начело ЧАСНОГ братства кад каже да треба бранити крст часни. Као монах, он истиче духовно братство, а не крвно-сродствено. И обратно: ако си заиста брат, ако ти је стало до братства, ако цениш истог претка, истог праоца, онда се крсти, јер само тако је братство посвећено!

О тобожњој „истрази потурица” говори народна песма *Српско Бадње вече* (песма бр. 3 у Његошевој збирци *Огледало српско*) и каже да се у том догађају – који Његош назива неодређено „историческим собитијем крајем XVIII вијека” – одиграла „истрага потурица”, и то баш на Бадње вече, очи Божића:

*То све било док оџрија сунце,
ѿер освану Рождесѿво Христѿво*

.....
*Глас дойаде Владикѿ Данила,
донесе ља једно момче младо:
„Муѿѿулук Ти, драџи љосѿодаре,
ѿоџибоѿе црноџорски Турци,*

..... ” итд.
(нар. песма *Срѿско Бадње вече*, 263–271)

Да ли се та борба заиста одиграла или не, тек у наредној песми је Владика Данило о њој само обавештен. Али се ради и о једној другој и другачијој борби, на коју Владика – и сваки свештеник, па и монаси манастира цетињског – позивају заиста сваке године, и то управо о празнику Рождества Христовог, о Божићу. У божићне анагнозе спада и један такав позив узет непосредно из Посланице Апостола Павла *Ефесцима*, 6, 10–17.

Анагнозе су читања, чтенија или препознавања, на грчком. То су делови текста узети из Старог или Новог Завета и уграђени у целину Божанске Литургије. За сваки празник су другачије анагнозе, тј. другачији библијски текстови у којима се онда „препознаје” литургија тога празника. Поменути текст *Ефесцима*, 6, 10–17 је једна од анагноза у литургијском циклусу божићних празника. Ево шта се каже у тој анагнози, па је треба и упоредити са оним што Владика Данило каже у *Горском вијенцу*, и то баш у вези са божићним празницима!

Пошто је (у *Еф.*, 6, 1–9) указао на то да слуге треба да буду послушне господарима, а господари слугама као очеви, апостол упућује на рат и борбу, али не класну, расну или националну, него на борбу против Сатане. Међу класама, расама, сталежима, нацијама треба да влада мир, али Сатани и његовим силама рат и само рат и увек рат!

„Уосталом, јачајте у ГОСПОДУ и у сили ЊЕГОВЕ снаге. Обуците се у све оружје БОЖИЈЕ, да бисте могли одолети ЂАВОЛОВОМ ЛУКАВСТВУ. Јер наша борба НИЈЕ ПРОТИВ ЉУДИ ОД МЕСА И КРВИ, него против поглаварства, власти, владара тога (сатанског) МРАЧНОГ СВЕТА, а то је ПРОТИВ ЗЛИХ ДУХОВА НА НЕБЕСИМА. ЗАТО узмите оружје, све оружје Божије, да бисте се могли одупрети у зли дан...” (Апостол овде мисли на апокалиптичне дане обрачуна са Сатаном).

„...и да се одржите пошто све свршите. Стојте, дакле, опасавши своја бедра ИСТИНОМ” (мачем који је истина!)

„и обукавши оклоп ПРАВЕДНОСТИ; обујте ноге приправношћу на еванђеље МИРА. При свем томе узмите штит ВЕРЕ којим ћете моћи да одбијете и погасите све огњене стреле НЕЧАСТИВОГ. Примите и кацигу СПАСЕЊА и мач ДУХОВНИ – а тај је РЕЧ БОЖИЈА” (*Ефесцима*, 6, 10–17, једна од карактеристичних литургијских анагноза о божићним празницима).

Текст ове литургијске анагнозе је веома значајан, а значај му схватамо кад га упоредимо с речима из монолога Владике Данила који стално упозорава на Сатану:

Ђаво учи султана, јер само Ђаво зна како је могуће покорити Црну Гору: лажном вером (ГВ, 66–75),

према томе је и борба за слободу могућа само као борба за слободу златну, а то је слобода вере од Сатане, од демонског месије.

Значај анагнозе је и у томе што је она божићна, управо о празницима по којима је и народна песма о (тобожњој) „истрази потурица” добила назив *Српско Бадње вече*.

О томе ћемо морати да говоримо посебно, јер је тема изузетно значајна: помаже нам да у *Горском вијенцу*, у поезији самог Његоша и у његовој мисли – најдубљој мисли српске књижевности – откријемо непосредну везу с најстаријим слојевима искуства српског народа, искуства из времена још пре примања хришћанске вере.

Ако, дакле, и није било „истраге потурица”, било је борбе на коју Црногорце (и Брђане, целу своју епархију) позива Владика: на борбу против Сатане.

То није борба против људи „од крви и меса” – како се каже у наведеној анагнози (*Посланици Ефесцима*) – па тако ни против Турака, него против „владара Мрачног света” (Тамног вилајета), или Ада, Тартара, пакленог света и паклених духова, како каже сам Владика Данило у ГВ, а Његош непосредно, у *Лучи Микрокозма*.

На ту борбу свештеник позива православне на свакој литургији у литургијском циклусу божићних празника. Позивајући верујуће на ту борбу, Владика Црне Горе и Брда је уз то чувао предање живо нарочито у томе крају, у епархији цетињске митрополије и манастира.

Наиме, нигде се није борба против Сатане везивала толико уз празновање Рождеста Христовог (Божића) као у епархији Црне Горе и Брда, цетињског манастира.

Нигде није ни страх од Сатане био толики као у земљи Црнојевића, у Црној Гори, у метохији „црнаца” или „црне капе” цетињског манастира. Као што се страх од вука и вукодлака сузбија давањем имена Вук. Нигде то име – као мимикрија – није тако распрострањено као у Црној Гори

и Брдима. Назив „црн” штити исто онако како су и Јевреји штитили своје куће од похода Онога што убија: пред Излазак из Египта, кад је Онај који се свети и убија обилазио куће да у свакој од њих убије првенца, Јевреји су довратак премазивали крвљу јагњета. Тако је Онај који убија обилазио ту кућу, јер је она већ дала жртву или, како други говоре, јер је мислио да је ту већ био и првенца већ заклао. То „заобилажење” (спасоносно заобилажење или спасење) је ПАСХА. Исто је и са именом Вук. Исто је и са презименом Црнојевић, са називом Црна Гора, са надимком Црни Ђорђе, Кара..., Каравлашка, Карабогданска итд. Црно је мимикрија. Оно је заштитни мрак пред којим Зло стаје. А Зло је Сатана. Црно је знак страха од Сатане. Црним се тражи заштита од Сатане. Црним се човек – најпре лажно, а онда и искрено! – легитимише као Сатанин, не би ли га Сатана поштедио. А онда – већ заборављајући првобитну улогу Црног као мимикрије – човек се Црним нуди Црном као савезник. „Страх животу каља образ често”, па тако се у страху одлази предалеко: у Црноме се чак и спасење тражи! У Јагњетовој крви се тражи спас од смрти. (Тако, јудаистички, пасхално, покушавају да тумаче и Христа, што је, наравно, преуско). Вучјим именом се штити јагње од вука. Црним се штити светло и чисто од Мрака и Нечистог. А онда тај страх толико човека замори, да он једва дочека решење које му нуди Нови век: „нема Сатане! – па онда нема ни Бога?! – да, нема ни Бога! нема ни оног оружја које је Божија Реч!”, оружја о којем говори поменута *Посланица Ефесцима*.

Али ту смо већ у области коју је осветлио Достојевски. Нигде се, рекли смо, борба против Сатане није везивала толико уз празновање Рождества Христова као у епархији Брда и Црне Горе (која није случајно названа „црном”!).

Зашто баш уз тај празник?

Божјић (Рождество Христово) се празнује [литургијски а не епски, не слави гуслама епску јуначку него хришћанску (чојствену) суштину човека, слави Христа].

Напомена љирепеђивача

У рукопису се текст завршава овако: „Божјић (Рождество Христово) се празнује...” Реконструкција последње реченице извршена је према другом пасусу текста Жарка Видовића „Српско Бадње вече”, који је за

његовог живота објављен више пута: у *Гласнику СПЦ*, службеном листу Српске православне цркве, Београд, децембар 1999, број 12, 235–256; затим тексту под насловом „Српско Бадње вече – Његош против еписке и племенске митоманије” у књизи *Историја и вера*, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд 2009, 325–333; и тексту под истим насловом у књизи *Његош и Косовски завеш у Новом веку*, Алтера, Београд 2013, 207–216.

Текст „Апокалипса Владике Данила” који се овде објављује преузет је из петотомне студије Жарка Видовића *Његош и Косовски завеш у Новом веку*, коју је он написао (1976–1982) као научни саветник Института за књижевност и уметност у Београду. Ова до сада необјављена студија садржи 68 текстова на 2745 куцаних страна, од којих сваки представља разматрање неке од четрдесетак тема које је Жарко Видовић сматрао битним за разматрање проблема „нерешеног места и значења Његоша у историји српске књижевности”. У том смислу, „Апокалипса Владике Данила” завршава се тамо где почиње текст „Српско Бадње вече”, у коме је детаљно објашњено реторичко питање зашто се баш уз тај празник (Божић) у епархији Брда и Црне Горе толико везивала борба против Сатане.

Ипак, овако завршен текст, због одсуства увида у целину студије о Његошу, оставља утисак недоречености. Наиме, Рождеством Христовим прекинуто је адско наслеђе зато што је Бог стварао свет кроз Христа, Другу Личност Свете Тројице, па се тек оваплоћењем ове Личности у тело Човека може схватити и тумачити првобитни пад, па и објаснити читава историја без икаквог дуализма добра и зла у свету. Но, ово је још једна од четрдесетак наведених тема које се налазе у поменутој петотомној студији о Његошу.

Бадњак се на Бадње вече пали јер се спаљује пагански бог оличен у храстовом дрвету. У тексту „Катарза: чистота Флоре и ’Похвала биљу’” Жарко Видовић пише: „На Божић се рађа Христос. А да би се Он родио, треба пре тога да у човеку умре старо божанство: храст који је појава Зевса, Перуна итд. Но тај храст умире у Срба као бадњак, као жртва паљеница, и то умире сам, својом вољом, радујући се што својом смрћу уступа место Христу! На Бадњи дан Срби одају хвалу тој жртви паљеници, спаљеној жртви којом Перун (словенски Јупитер, Зевс итд.) сам радосно устпуја своје место правом божанству, Христу!” (...и вера је уметносћ, Завод за унапређивање образовања и васпитања, Београд 2008, 247.)

Обичај паљења храстовог дрвета био је раширен код већине европских народа, а до данас се сачувао у неким деловима Британије. Изучаваоци народних обичаја у Британији бележе паљење бадњака у Јоркширу (Н. J. Rose, „Folklore Scraps”, in: *Folklore*, Vol. 34, No 2, June 30, 1923, Taylor & Francis), који се на енглеском језику зове yule-log. У Британији се не пале храстове гране, него се пале дебла храста. Роберт Грејвс у књизи *Бела Богиња* тумачи паљење бадњака као симболичко паљење Робина Худа: „Међутим ’Худ’ (или Ход, или Хад) је значило ’дебло’ – цепаница

стављена на ватру – и баш је у тој цепаници, одсеченој од светог храста, Робин некада боравио, како се веровало. Отуда и 'бојни ат' Робина Худа, мокрица (*Oniseus asellus*) која је истрчала из пања када је бадњак стављен на ватру. У народном празноверју пак сам Робин је побегао кроз димњак у облику црвендаћа, и после Божића изашао на двобој, као Белин свом супарнику Брану, или Сатурну – који је био вођа божићног славља док је светковина трајала." (Роберт Грејвс, *Бела Божиња*, Досије – Службени лист СЦГ, Београд 2004, 388.)

Због тога се без икакве дилеме може тврдити да је паљење бадњака симболичко прихватање победе „јунаштва мисли” над култом јунаштва. Међутим, Роберт Грејвс је отворио древно и болно питање „битке дрвећа”, па смо данас сведоци „унутрашњег” рата два виђења света: јела, чије зеленило симболизује вечну младост и тиме култ јунаштва, све више потискује храст, који је себе дао као жртву паљеницу и својом смрћу симболисао победу „јунаштва мисли”.

Текст приредио
Бољдан Злајић